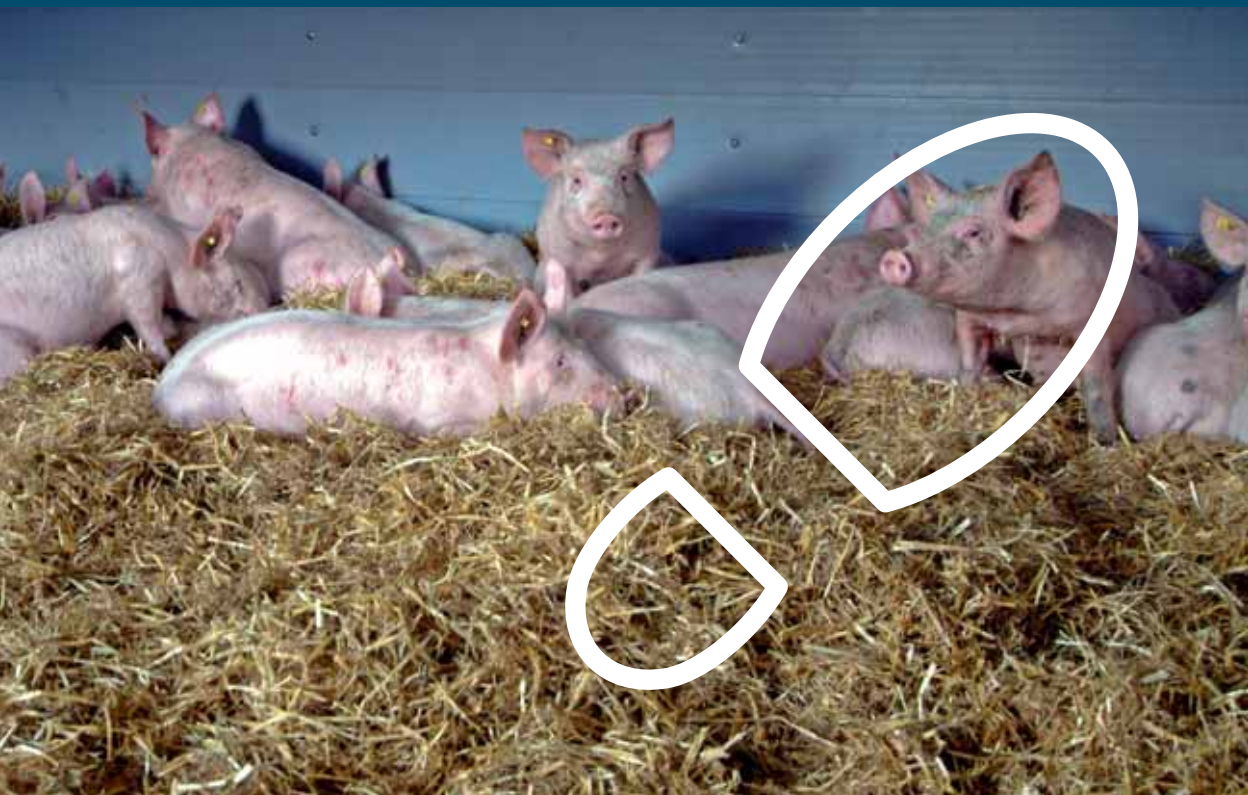

Samenwerken met biologisch

Innovatie en verbinding in de varkenshouderij

LEI

WAGENINGEN UR

Samenwerken met biologisch

Innovatie en verbinding in de varkenshouderij

R.B. Slobbe

A.M. Bikker

LEI-rapport 2010-088

Januari 2011

Projectcode 2275000052

LEI, onderdeel van Wageningen UR, Den Haag

Het LEI kent de volgende onderzoeksvelden:

Sector & Ondernemerschap

Regionale Economie & Ruimtegebruik

Markt & Ketens

Internationaal Beleid

Natuurlijke Hulpbronnen

Consument & Gedrag

Samenwerken met biologisch; Innovatie en verbinding in de varkenshouderij

Slobbe, R.B. en A.M. Bikker

LEI-rapport 2010-088

ISBN/EAN: 978-90-8615-484-5

Prijs € 15,25 (inclusief 6% btw)

46 p., fig.

Dit rapport bevat een verkenning naar de innovaties in de biologische varkenshouderij. Ook is gekeken in hoeverre deze innovaties interessant zijn voor de gangbare sector en mogelijk al worden toegepast. Andersom kan de biologische sector ook kennis benutten uit de gangbare sector én zijn er gezamenlijke uitdagingen. De verbinding tussen beide sectoren en de mogelijke rol van erfangers daarin is onderdeel van de verkenning.

This report covers an exploratory study into innovations within organic pig farming. The study also examined the extent to which these innovations are of interest to the conventional pig farming sector and the extent to which they may already be being applied. Likewise, the organic sector could also make use of expertise within the conventional pig farming sector, and there are also shared challenges. The connection between the two sectors and the possible role of farm visitors in this form is part of the exploratory study.

Project BO-12.10-011.004, 'Innovatieve kracht ondernemers'

Dit onderzoek is uitgevoerd binnen het kader van het EL&I-programma Beleids-ondersteunend Onderzoek; Thema: Implementatie beleidsnota, Cluster: Biologische landbouw.

Foto omslag: Marcel Bekken

Bestellingen

070-3358330

publicatie.lei@wur.nl

© LEI, onderdeel van Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek, 2010

Overname van de inhoud is toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Het LEI is ISO 9001:2008 gecertificeerd.

Inhoud

	Woord vooraf	6
	Samenvatting	7
	S.1 Belangrijkste uitkomsten	7
	S.2 Overige uitkomsten	7
	S.3 Methode	8
	Summary	9
	S.1 Key results	9
	S.2 Complementary findings	9
	S.3 Methodology	10
1	Inleiding	11
	1.1 Aanleiding	11
	1.2 Doelstelling	11
	1.3 Gevolgde werkwijze	12
	1.4 Opbouw van het rapport	12
2	De biologische varkenshouderij	13
	2.1 Sector in beeld	13
	2.2 Kennis in beeld	17
3	Innovatie en uitwisseling	19
	3.1 Innovatie	19
	3.2 Innovaties in de biologische varkenshouderij	19
	3.3 Leren van elkaar	31
	3.4 Erfgangers als verbindende schakel	36
4	Conclusies	42
	4.1 Conclusies	42
	4.2 Aanbevelingen	44
	Literatuur en websites	45

Woord vooraf

Een kleine sector in omvang, maar groot genoeg in innovatie om interessant te zijn als inspiratiebron voor duurzame veehouderij. In opdracht van het ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie heeft het LEI een verkenning uitgevoerd naar de innovaties in de biologische varkenshouderij. Ook is onderzocht in hoeverre er sprake is van kennisuitwisseling met de gangbare varkenshouderij. Het onderzoek is een vervolg op het onderzoeksrapport *'Innovatief van nature? Impact van kennis uit de biologische sector'* uit 2009. Rode draad uit beide onderzoeken is dat de biologische en gangbare sector van elkaar kunnen leren, maar dat de verbinding om de kennis en ervaringen naar elkaar over te dragen nog zwak is. Dit rapport reikt handreikingen aan om de verbinding te versterken.

Voor dit onderzoek waren de gesprekken met ondernemers en experts uit de biologische en gangbare varkenshouderij van groot belang. De auteurs danken hen voor hun waardevolle bijdrage aan dit onderzoek. Ook danken zij de opdrachtgevers en begeleiders van het rapport, Sabine Pronk en Suzanne van der Meulen van EL&I, voor de prettige samenwerking.

Prof.dr.ir. R.B.M. Huirne
Algemeen Directeur LEI

Samenvatting

S.1 Belangrijkste uitkomsten

Er kan veel geleerd worden binnen en tussen de varkenshouderijsectoren, maar dan moeten ondernemers meer open staan voor elkaar.

De biologische varkenshouderij is een kleine en diverse sector met ondernemers die betrokken zijn bij nieuwe ontwikkelingen. Onderling kan nog veel van elkaar geleerd worden en om als sector een onderscheidend product te blijven produceren, zal de sector zijn innovatieve kracht moeten blijven aanwenden.

De gangbare varkenshouders weten weinig af van de biologische sector. Ze verdiepen zich er niet in en krijgen ook geen stimulans van hun erfangers om dat wel te doen. Er zijn uitzonderingen. Dit betreffen voornamelijk erfangers en ketenpartners die zowel in de biologische en gangbare sector werken of ondernemers die voorlopen in de sector. Zij zien allerlei mogelijkheden voor beide sectoren om van elkaar te leren. Uitbreiding en versterking van de verbindingen tussen de biologische en gangbare sector is nodig om van elkaar te leren én gezamenlijk vraagstukken aan te pakken.

S.2 Overige uitkomsten

De gangbare sector kan leren van de wijze waarop de biologische sector de nu gewenste maatschappelijke veranderingen al heeft doorgevoerd, zoals preventief gezondheidsbeleid, groepshuisvesting, vitale biggen langer bij de zeug, varkens zichtbaar voor de burger, regionale kringlopen. Ook de wijze waarop de biologische ketenpartijen met elkaar samenwerken, kan inspirerend werken voor gangbare ondernemers.

Andersom vinden er innovaties plaats in de gangbare varkenshouderij die ook interessant zijn voor de biologische sector. Kwaliteitsverbetering van voer, ontwikkelingen met betrekking tot stalklimaat of het mesten van beren zijn hier voorbeelden van.

Er zijn voldoende vraagstukken waarbij de biologische en gangbare varkenshouderij samen kunnen optrekken: vermindering uitstoot schadelijke stoffen door aanpak bij de bron of verbeteren diergezondheid door nieuwe inzichten

te onderzoeken over het belang van positieve micro-organismen op de darmgezondheid.

S.3 Methode

Door raadpleging van onderzoeksprojecten, vakliteratuur en het afnemen van (telefonische) interviews met experts is onderzocht welke innovaties en ontwikkelingen de afgelopen jaren tot stand zijn gekomen in de biologische varkenshouderij. Om inzicht te krijgen in hoeverre de gangbare sector bekend is met deze innovaties en mogelijk al toepast, zijn diepte-interviews gehouden met gangbare ondernemers en erfangers. Er is gebruik gemaakt van open interviews, waarbij wel een basisvragenlijst werd gehanteerd. Een aantal interviews heeft telefonisch plaatsgevonden. In totaal zijn 20 personen geïnterviewd.

Summary

Working together with organic; Innovation and connections in pig farming

S.1 Key results

A great deal can be learned within and between the pig farming sectors, but farmers will need to be more open towards each other.

Organic pig farming is a small and diverse sector with farmers who are involved with new developments. Farmers can learn a great deal from each other, and in order to continue to produce a distinctive product as a sector, the sector will need to continue to make use of its innovative capacity.

Conventional pig farmers know little about the organic sector. They do not tend to pay much attention to it and are not encouraged to do so by visitors to their farm. However, there are exceptions. These relate primarily to farm visitors and chain partners active in both the organic and conventional sectors or entrepreneurs taking a leading role within the sector. They see all kinds of possibilities for both sectors to learn from each other. Extending and strengthening the connections between the organic and conventional sectors is necessary in order to learn from each other and to tackle shared issues.

S.2 Complementary findings

The conventional sector can learn from the way in which the organic sector has already implemented the now desired social changes, such as a preventative health policy, group housing, keeping piglets full of vitality with the sow for longer, making pigs visible for society, and regional cycles. The way in which the organic chain parties work together can also be a source of inspiration for conventional farmers.

Likewise, innovations take place within conventional pig farming that are also of interest for the organic sector. Quality improvements in feed, developments relating to stall climate and the fattening of intact males are examples of this.

There are sufficient issues that the organic and conventional sectors could tackle together: the reduction of emissions of harmful substances by tackling

the problem at the source or by improving animal health through research into new insights regarding the importance of positive micro-organisms for intestinal health.

S.3 Methodology

Through reference to research projects and specialist literature, and by carrying out interviews (by telephone or in person) with experts, an inventory was made of which innovations and developments have come into being within organic pig farming. In order to gain insight into the extent to which the conventional sector is familiar with these innovations and may even already be applying them, in-depth interviews were held with conventional farmers and visitors to their farms. Open interviews were used for this, incorporating the use of a basic questionnaire. A number of interviews took place by telephone. In total, 20 people were interviewed.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

In 2009 is het onderzoeksrapport *'Innovatief van nature? Impact van kennis uit de biologische sector'* verschenen. Aanleiding voor dat onderzoek was de vraag van het toenmalige ministerie van LNV (nu EL&I) waaruit de innovatieve kracht van de biologische sector bestaat. Ook wilde LNV weten of er uitwisseling plaatsvindt van innovaties tussen de biologische en de gangbare sector. Deze vragen komen voort uit de ambities die zijn opgeschreven in de beleidsnota *Biologische landbouwketen 2008-2011: biologisch in verbinding, perspectief op groei* (LNV, 2007):

- er wordt verbinding gelegd tussen sectoren die voorop lopen in het realiseren van hoogwaardige duurzame productiewijzen;
- versterking van de biologische sector en keten, zodat deze sector optimaal haar bijdrage aan de vermaatschappelijking van de landbouw kan vormgeven.

In het onderzoek van 2009 is voor de biologische akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt gekeken naar innovaties in die sectoren en is uitvoerig ingegaan op de relatie met ondernemerscompetenties. Ook is onderzocht in hoeverre beeldvorming de uitwisseling van innovaties kan beïnvloeden. Dit onderzoek is een vervolg op het onderzoek uit 2009 en neemt een dierlijke sector onder de loep. De relatie met de ondernemerscompetenties vormt geen onderzoeksvraag. De focus ligt op de innovaties en de uitwisseling van de innovaties tussen de biologische en gangbare sectoren. Er is gekozen voor de biologische varkenshouderij omdat er momenteel veel speelt in de varkenssector; onder andere nieuwe huisvestingsnormen, castratie van biggen, versterkte maatschappelijke aandacht voor antibioticagebruik en de opkomst van het tussensegment.

1.2 Doelstelling

Het onderzoek heeft als doel de innovaties in de biologische varkenssector te inventariseren. Dit kunnen proces-, product-, organisatorische of marketing-innovaties zijn. Ze hebben betrekking op de primaire sector, ketenpartijen en erfangers. Ook geeft het onderzoek een antwoord op de vraag welke van de

innovaties potentie hebben om te worden toegepast in de gangbare sector of al daadwerkelijk worden toegepast.

1.3 Gevolgde werkwijze

De onderzoeksvragen zijn beantwoord door het uitvoeren van literatuurstudie en een interviewronde.

Op basis van onderzoeksprojecten, vakliteratuur en (telefonische) interviews met experts is onderzocht welke innovaties en ontwikkelingen de afgelopen jaren tot stand zijn gekomen in de biologische varkenshouderij. De experts zijn breed gekozen; ondernemers, bestuursleden van de Vereniging Biologische Varkenshouderij, vertegenwoordigers van de belangenorganisatie voor de landbouw, adviseurs, onderzoekers en (biologische) erfangers.

Om inzicht te krijgen in hoeverre de gangbare sector bekend is met innovaties in de biologische varkenshouderij en mogelijk al toepast, zijn diepte-interviews gehouden met gangbare ondernemers en erfangers. Deze personen zijn geselecteerd uit een bestaand netwerk van de onderzoekers of zijn aangedragen via de experts. De ondernemers hebben hun bedrijf verspreid over Nederland en een aantal van hen produceert onder milieukeur. De (gangbare) erfangers die zijn geïnterviewd komen uit de veevoersektor, dierenartsenij, voorlichting en onderzoek. Er is gebruik gemaakt van open interviews, waarbij wel een basisvragenlijst werd gehanteerd. Een aantal interviews heeft telefonisch plaatsgevonden. In totaal zijn 20 personen geïnterviewd.

1.4 Opbouw van het rapport

Hoofdstuk 2 geeft een beschrijving van de sector en de wijze van kennisopbouw. Centraal in hoofdstuk 3 staan de innovaties. Ook wordt ingezoomd op de uitwisseling van innovaties en de mogelijke redenen waarom ondernemers innovaties wel of niet overnemen. Ten slotte wordt de rol van de erfangers beschreven. Hoofdstuk 4 sluit af met conclusies en beleidsaanbevelingen.

2 De biologische varkenshouderij

2.1 Sector in beeld

2.1.1 Primaire sector

In cijfers

Er zijn ongeveer 60 biologische varkensbedrijven, waarvan er 40 hun hoofdinkomen halen uit de varkenshouderij. De andere 20 ondernemers hebben vaak een combinatie met biologische rundvee of akkerbouw of verkrijgen hun hoofdinkomen buiten de landbouw. Dit zijn vaak de wat kleinere bedrijven. De SKAL-cijfers komen op ongeveer 90 bedrijven uit, omdat alle biologisch gecertificeerde bedrijven waarop minstens één varken aanwezig is worden meegeteld. In vergelijking tot het totale aantal varkensbedrijven in Nederland dat in 2008 8.250 bedroeg, zijn er dus zeer weinig biologische bedrijven. De meeste bedrijven liggen in de noordelijke provincies, Overijssel, Brabant en Limburg.

Ongeveer 0,5% van het aantal varkens in Nederland (circa 12 mln.) zijn biologisch gehouden varkens. Dit komt overeen met circa 80.000 slachtingen per jaar, waarvan circa 75.000 door De Groene Weg en 5.000 door overige bedrijven (in Duitsland en België) worden geslacht. Er zijn circa 4.000 biologische zeugen. De 15 grootste bedrijven hebben gezamenlijk circa 2.500 zeugen. De gemiddelde grootte van een gesloten bedrijf is circa 130 zeugen per bedrijf. In deze berekening zijn de kleinste bedrijven met 20 à 30 zeugen niet opgenomen. Als men in de biologische sector spreekt over een groot bedrijf, is dat een bedrijf met minstens 140 zeugen gesloten, 250 fokzeugen of >1.000 vleesvarkensplaatsen.¹ De bedrijven met alleen vleesvarkens zijn over het algemeen ook wat kleiner en hebben vaak ook andere inkomstenbronnen.

In beelden

De biologische sector is een relatief jonge en kleine sector met grote diversiteit. Uit de gesprekken kwam een beeld naar voren van een driedeling in de sector. Deze driedeling is gebaseerd op de verschillende drijfveren van de ondernemers om op biologische wijze varkens te houden:

- Idealen staan voorop; biologisch varkens houden past in het ideaalbeeld van de ondernemer. Economische motieven spelen een geringe of geen rol.

¹ Cijfers afkomstig uit een interview met een vertegenwoordiger van De Groene Weg.

Dit is de kleinste groep ondernemers met gemiddeld kleinere bedrijven.

Deze groep zal naar verwachting kleiner worden;

- Idealisme en economische motieven worden gecombineerd, waarbij de idealen voorop staan. Deze ondernemers zijn over het algemeen innovatief op het gebied van duurzaamheid en de biologische beginselen. Zij zien de ontwikkelingen in de gangbare sector en willen graag onderscheidend blijven;
- Ondernemers zijn economisch gedreven, waarbij de biologische markt vooral als kans wordt gezien. Ondernemers voelen zich beter thuis bij het biologische gedachtegoed. Economische doelen, als kostenreductie of veranderingen in de markt vormen vaak de trigger voor innovatie. Deze ondernemers hebben vaker moeite met nieuwe regelgeving, omdat extra eisen vaak kostprijsverhogend werken en het moeilijk is dit te vertalen naar een meerwaarde voor het product.

Eén ondernemer gaf aan dat de biologische ondernemer die voornamelijk marktgedreven opereert, misschien wel dichterbij de voorlopers uit de gangbare sector staat dan bij zijn biologische collega die voornamelijk vanuit idealisme varkens houdt. Deze diversiteit binnen de sector staat een hoge organisatiegraad niet in de weg. De meeste varkenshouders zijn lid van de Vereniging Biologische Varkenshouderij (VBV). Daarnaast maken de meeste ondernemers deel uit van een studieclub van het praktijk- of bedrijfsnetwerk van biologische varkenshouders. Door het kleine aantal ondernemers en de hoge organisatiegraad kennen de ondernemers elkaar. Klein en divers heeft voordelen, omdat men elkaar ziet en spreekt, betrokken is en van elkaar kan leren. Het kan soms ook in het nadeel van de sector werken; de sector als klein dorp waar iedereen elkaar kent en iedereen een mening over de ander heeft. Ook komt het, in vergelijking met de gangbare sector, op een kleine groep ondernemers aan als het gaat om innovaties, meedoen aan onderzoeken, zaken uitzoeken. Relatief gezien zijn de biologische varkenshouders dus zeer actief, hoewel de meeste ondernemers een arbeidsintensief bedrijf hebben. Volgens de geïnterviewde personen zijn 'elkaars eigenwijsheid benutten', 'open communiceren' en 'wij/zij denken voorkomen (klein versus groot, eco versus eko, noord versus zuid, producent versus ketenpartner)' blijvende uitdagingen voor de sector. Meerdere personen gaven aan dat de sector nog verder moet professionaliseren.

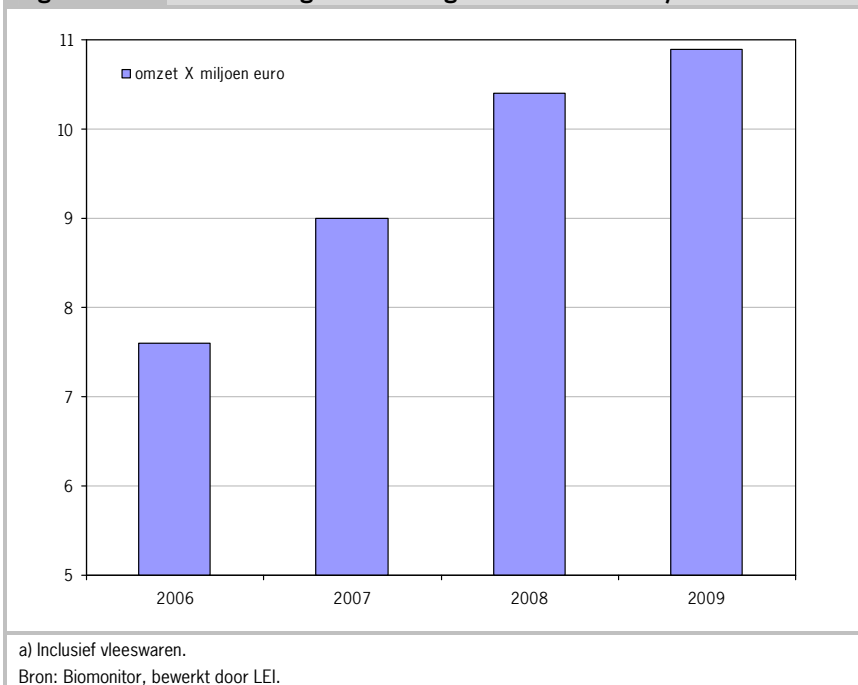
2.1.2 Keten en markt

De afzet van de biologische varkensproducten verschilt behoorlijk van het gangbare circuit. Er is sprake van sterke samenwerking tussen primaire producenten en slachterij. Hoe deze ketensamenwerking tussen afzetpartij en primaire producten is geregeld, vormt één van de innovaties die wordt beschreven in paragraaf 3.2. Van de 60 biologische ondernemers in de varkenshouderij doen er slechts 5 (van de 40) bedrijven geen zaken met De Groene Weg. Dit betekent dat De Groene Weg een marktaandeel heeft van meer dan 90%. Naar schatting wordt meer dan de helft van de binnenlandse productie geëxporteerd, waarbij Duitsland en het Verenigd Koninkrijk de belangrijkste afzetlanden zijn. De zelfvoorzieningsgraad is 200-250%. De omvang van de Nederlandse markt voor biologisch varkensvlees (alleen vers vlees, zonder vleesproducten) is in 2009 € 10,9 mln. Het omzetaandeel biologisch varkensvlees is in Nederland hoger dan in enig ander land in de EU (*Bio Monitor*, 2009). Dit is reden dat ook andere slachterijen in Nederland interesse beginnen te krijgen in de biologische markt. Een ondernemer met een zeer groot biologisch varkensbedrijf dat zijn varkens voornamelijk afzet in Duitsland en België, levert steeds meer varkens aan Nederlandse slachterij(en) anders dan de Groene Weg. Essentieel is dat ook die nieuwe slachterijen bereid zijn een markt op te bouwen en te onderhouden en niet kortdurend willen meeliften op de positieve marktontwikkeling. Een sterk punt van de biologische varkenshouderij is dat via de ketensamenwerking de primaire ondernemers mede de prijs kunnen bepalen. Dit in tegenstelling tot de gangbare sector, waar de meeste varkenshouders afhankelijk zijn van de week prijs die door de slachterij wordt bepaald.

Aan de andere kant van de keten zijn er meer spelers. Er zijn 6 veevoerb企业 die biologisch voer produceren en daarnaast zorgen ook veevoerb企业 die niet zelf biologisch voer produceren voor levering aan biologische ondernemers. Biologische voeders zijn prijsgevoeliger dan gangbare voeders. Dat ligt aan de kleine, vooral Europese, markt van biologische grondstoffen, waar de grondstoffenvoorraad beperkt is (Hoste, 2010).

Ook voor de dierenartsenij (strikt genomen geen onderdeel van de keten) geldt dat er vele aanbieders zijn. Ten aanzien van de fokkerij is er wel weer sprake van één grote speler: Topigs.

Figuur 2.1 Ontwikkeling omzet biologisch varkensvlees a)

2.1.3 Toekomst

De biologische varkenssector is afgelopen jaren gegroeid met zo'n 10% per jaar en dat zal zich naar verwachting de komende jaren doorzetten. In tegenstelling tot de gangbare sector is de biologische varkenssector een groeimarkt. Bestaande biologische varkensbedrijven zullen uitbreiden, er zullen bedrijven afvallen en er zullen nieuwe bedrijven bijkomen. De biologische sector ziet de toekomst rooskleurig in. Zij hebben er vertrouwen in dat zij in de markt onderscheidend kunnen blijven van gangbaar en de tussensegmenten, zoals duurzaam varkensvlees (Milieukeur-De Hoeve), en het Starconcept van AH/VION dat één ster mag voeren van het Beter Levenkeurmerk van de Dierenbescherming. Biologisch vlees verdient drie sterren van de Dierenbescherming. De biologische varkenshouders leggen zichzelf aanvullende eisen op, zoals extra eisen aan de uitloop of de registratie en tracering van diergeneesmiddelen, gebruik van biologisch stro, enzovoort. De ambitie is om voortdurend de meest duurzame sector te zijn. De komende tijd zal de sector aan de slag gaan met de uit-

dagingen van de carbon- en waterfootprint, groene stroom, biodiversiteit en het volledig antibioticavrij produceren.

Een aantal experts gaf aan dat zij verwachten dat de ondernemers voor de toekomst een keuze moeten maken; hetzij kiezen voor het verwaarden van de meerwaarde op de lokale/regionale markt, hetzij kiezen voor de Europese markt. Met name Duitsland en België hebben zeer kritische consumenten. De ervaring leert dat zij eisen stellen die nog verder gaan dan de huidige (Europese) regelgeving voor de biologische sector. Het betreft dan bijvoorbeeld de babyvoedingindustrie die extra eisen stelt aan diergezondheid en antibiotica-gebruik, 100% garantie GMO-vrij, maar ook afnemers die extra kritisch zijn op de smaak en structuur van het vlees.

2.2 Kennis in beeld

De biologische sector in Nederland heeft een kennisnetwerk onder de naam Bioconnect (www.bioconnect.nl). Onderdeel van Bioconnect is een Productwerkgroep Varkensvlees met daaraan gekoppeld een bedrijfsnetwerk. In de productwerkgroep is de hele biologische varkenshouderijketen vertegenwoordigd, maar ook de Dierenbescherming, ZLTO en de twee onderzoeksinstituten Wageningen UR en LBI. De twee kernactiviteiten van de productwerkgroep zijn het initiëren en begeleiden van kennisprojecten en het oplossen van vraagstukken op het gebied van biologische regelgeving. Het bedrijfsnetwerk en de leden van de VBV (Vereniging Biologische Varkenshouderij) leveren veelal de vragen waarmee de productwerkgroep aan de slag gaat. Voorbeelden zijn vragen rondom verrijking van de uitloop voor varkens, verlenging van de kraamperiode en de verhoging van ruwvoeropname bij zeugen. De kennis uit de onderzoeksprojecten wordt weer gedeeld met het bedrijfsnetwerk en andere belanghebbenden.

Het bedrijfsnetwerk bestaat uit zes regionaal georganiseerde studieclubs. Eén keer per jaar wordt een landelijke bijeenkomst georganiseerd. De thema's die aan de orde komen worden afgestemd met de VBV.

Vanaf 2003 kent de sector een volledig gesloten biologisch proefbedrijf in Raalte. Het bedrijf omvat ook de ComfortClasstal waar reguliere varkens op diervriendelijke wijze worden gehuisvest. Op het proefbedrijf wordt een deel van de onderzoeken uitgevoerd en het bedrijf ontvangt groepen ondernemers (gangbaar en biologisch). In 2010 heeft Wageningen UR Livestock Research, waar het proefbedrijf onderdeel van is, besloten het proefbedrijf op te heffen en

het bedrijf te verkopen. Onderzoeken zullen dan meer bij de ondernemers op hun bedrijf worden uitgevoerd. Het varkensproefbedrijf in Sterksel kan de ondernemers ondersteunen en fungeren als proeftuin voor alle varkenshouders.

Via de vakgroep biologische landbouw van LTO/Biologica zijn alle biologische land- en tuinbouwsectoren met elkaar verbonden. Binnen elke sector is er via de productwerkgroepen en bedrijfsnetwerken verbinding met de hele keten. Ondernemers uit de verschillende sectoren komen elkaar ook tegen in de themawerkgroepen. Deze themawerkgroepen werken aan sectoroverstijgende thema's als energieverbruik en broeikasgasemissies of biodiversiteit. Dit betekent dus een hele brede groep die met elkaar spreekt, kennis deelt en elkaar stimuleert tot vernieuwing.

3 Innovatie en uitwisseling

3.1 Innovatie

In het voorgaande onderzoek 'Innovatief van nature?' uit 2009 is innovatie gedefinieerd als:

'iets nieuws voor de sociale setting waarin het geïntroduceerd wordt, gericht op het realiseren van bepaalde voordelen, beperkt tot opzettelijke pogingen om voordeel te realiseren uit verandering.'
(King en Anderson, 2002)

De opkomst van de biologische varkenshouderij is volgens deze definitie een innovatie waarbij de sociale setting de hele varkenshouderijsector is. De sociale setting kan echter ook slaan op individuele bedrijven, een cluster van bedrijven, ketens of regio's. In dit hoofdstuk zal blijken dat de meeste innovaties gerelateerd zijn aan het feit dat een biologische varkenshouder innovatief moet omgaan met de uitdagingen (en beperkingen) van biologisch ondernemen. Er is een opvallende uitzondering die in principe niets te maken heeft met biologisch, maar die de biologische sector wel als eerste heeft toegepast; ketensamenwerking met vraagsturing.

In paragraaf 3.2 worden de innovaties uit de biologische varkenshouderij beschreven en wordt aangegeven in hoeverre deze innovatie ook interessant kan zijn voor de gangbare sector. Of de gangbare sector van deze innovaties op de hoogte is of zelfs al toepast, komt aan de orde in paragraaf 3.3. Hier wordt ook verder ingegaan of de biologische sector gebruik maakt van kennis die ontwikkeld wordt in de gangbare sector. Paragraaf 3.4 beschrijft de rol van de erfangers en in hoeverre zij een verbindende schakel zijn tussen de gangbare en biologische sector.

3.2 Innovaties in de biologische varkenshouderij

Er kan op twee verschillende manieren gekeken worden naar de innovatieve kracht van de biologische landbouw. Het eerste is dat het omschakelen van een gangbaar veehouderijsysteem naar biologische veehouderij op zich al een innovatie is. Dit past binnen de definitie van *innovatie*, zoals gegeven in de inleidende

paragraaf. Veel ontwikkelingen die plaatsvinden binnen de biologische varkenshouderij worden dan niet gezien als innovaties, maar veel meer als ontwikkelingen en verbeteringen om te voldoen aan de uitgangspunten van het biologisch gedachtegoed. Of zoals één van de geïnterviewde personen het verwoordt:

'Inspanningen zijn erop gericht om te voldoen aan de SKAL-regelgeving. Waar blijven de echte innovaties?'

Een tweede manier is om juist de innovatieve kracht te zien in alle grote en kleinere ontwikkelingen die de sector sinds zijn ontstaan in 2000 heeft geïnitieerd. In deze paragraaf wordt voor dergelijke ontwikkelingen het woord innovatie gebruikt.

Omdat de biologische varkenshouderij gebaseerd is op een integraal veehouderijsysteem, hangen aspecten zoals huisvesting, dierenwelzijn, gezondheid, fokbeleid, voer, enzovoort met elkaar samen. Om het overzichtelijk te houden, zijn de innovaties toch ingedeeld per thema. Elk thema wordt ingeleid met achtergrondinformatie.

Fokkerij

Achtergrond

De varkens in de Nederlandse veehouderij zijn geselecteerd voor een gangbare houderij. Voor de biologische sector is het wenselijk dat zeugen op andere criteria worden geselecteerd dan bij gangbaar.

Belangrijk voor biologisch zijn de bigvitaliteit en de moedereigenschappen. Zeugen met goede moedereigenschappen zullen minder snel hun biggen doodliggen. Meer vitale biggen en een daling van het sterftepercentage zijn voor de biologische sector van economisch belang én dragen bij aan beter imago.

Het aantal biggen per worp en de worpindex - belangrijke selectiecriteria voor de gangbare sector - zijn voor de biologische sector minder van belang omdat een biologisch zeug over het algemeen meer biggen krijgt dan een gangbare zeug. De biologische sector kent een zoogperiode van 6 weken, waardoor de zeug minder snel weer drachtig kan worden, maar er meer eitjes per keer vrijkomen en de tomen groter zijn.

Op termijn komt een Europees verbod op het inzetten van niet biologisch geproduceerde opfokzeugen. Momenteel mag nog maximaal 20% aangevuld worden door inzet van gangbare varkens.

Innovatie

Het opzetten van een selectieprogramma voor zeugen gebaseerd op biologische criteria. Topigs werkt hierin samen met circa 15 biologische bedrijven en ondersteunt de bedrijven met rotatiekruisingen. De bedrijven geven mede de input voor de biologische fokkerij-index. Met deze speciale index worden KI-beren van de Topigs zeugenlijnen gerangschikt naar geschiktheid voor de biologische varkenshouderij. Biologische varkenshouders kunnen deze KI-beren inzetten voor de eigen aanfok van vermeerderingszeugen. Ook komt er een aanduiding welke eindberen het meest geschikt zijn voor de biologische varkenshouderij.

Interessant voor gangbaar?

Betere bigvitaliteit is ook interessant voor gangbaar. In de gangbare sector worden de tomen ook steeds groter en wordt vroeger gespeend, waardoor een goed geboortegewicht steeds belangrijker wordt. Ook is de gangbare sector geïnteresseerd in goede moedereigenschappen, omdat op termijn ook in de gangbare sector de zeugen in de kraamstal meer bewegingsruimte zullen krijgen. Topigs werkt dan ook aan een gebalanceerde fokkerij waarbij de genetische aanleg van de zeug voor het werpen van biggen wordt gecombineerd met een verbeterde genetische aanleg bij de big voor vitaliteit (Topigs, 2009).

Een ander aspect dat door de gangbare sector als voordeel van deze ontwikkeling wordt gezien, is het in stand houden van bepaalde rassen of juist ontwikkelen van rassen met eigenschappen die mogelijk later voor de gangbare sector ook interessant zullen worden.

Voer

Achtergrond

Voor biologische boeren leiden aanpassingen in het voer vaker tot grotere financiële effecten dan bij gangbare boeren, omdat de voerprijzen tot 70% hoger liggen dan bij gangbaar en voer circa 60-70% van de kostprijs uitmaakt (in gangbaar is dat circa. 50%). Dit kan gunstig zijn als aanpassingen positieve effect hebben, maar werkt andersom ook sterker negatief door. Omdat de risico's hoog zijn, zijn veel ondernemers aarzelend bij het als eerste doorvoeren van veranderingen. Ze hebben liever dat voerfabrikant of onderzoeker mogelijke innovaties eerst bij een ander bedrijf probeert. Onderzoek op het proefbedrijf in Raalte kan/kon dan een uitkomst bieden.

Het toedienen van ruwvoer is verplicht en daarom een aandachtspunt in de biologische sector. Ontwikkelingen in ruwvoer zijn voor gangbaar niet zo interessant omdat in de gangbare sector het niet verplicht is om een percentage ruwvoer te geven. Ook laat ruwvoer toedienen zich slecht automatiseren, waardoor het uit oogpunt van de kostprijs niet interessant is.

Synthetisch geproduceerde fytase (een enzym dat de verteerbaarheid van eiwit verhoogt) is een GMO-product. Omdat dit niet gebruikt mag worden in de biologische sector, wordt gewerkt aan de ontwikkeling van biologische fytase.

Innovatie

Door andere huisvestingsomstandigheden en klimaat in de stal, hebben biologisch gehouden varkens een andere energiebehoefte dan gangbaar gehouden varkens. In onderzoek is gekeken naar de energie-eiwitverhouding in het voer. Als vleesvarkens in de winter een voer zouden krijgen met minder eiwit en aminozuren zonder verlies van groeiprestaties, dan verlaagt dat de voerkosten en stikstofuitscheiding per afgeleverd vleesvarken.

Interessant voor gangbaar?

Uitkomsten van dit onderzoek zijn ook interessant voor gangbaar. Het lijkt er op dat ook in die sector mogelijk de eiwitbehoefte van het varkens anders is dan gedacht en daarmee er dus ook mogelijkheden zijn om de emissie te beperken en voerkosten te verlagen.

Huisvesting

Achtergrond

De biologische varkenshouderij kent een aantal strikte eisen met betrekking tot vloeroppervlak, inrichting van de ligruimte, daglicht, natuurlijke ventilatie, uitloop en weidegang. Achtergrond van deze eisen is het creëren van een zo'n natuurlijke omgeving voor de varkens. Voor oudere stallen geldt tot en met 2010 voor een aantal onderdelen nog een ontheffing van de Europese regels. Om aan de normen van 2010 te voldoen is de afgelopen jaren veel geïnnoveerd op huisvestingsgebied, zoals de hokvormen en de vloeren. Veel biologische varkenshouders zijn hiervoor in Raalte komen kijken. Het weiden van varkens is volgens de EU-normen en de SKAL-regelgeving niet verplicht. Deze verplichting hebben de biologische varkenshouders zichzelf opgelegd. Ook de eis dat het gebruikte stro van biologische oorsprong is, is een aanvullende verplichting. Controle

op de aanvullende eisen wordt uitgevoerd door PROduCERT in combinatie met de IKB-controle.

Innovatie

Familiestal: een biologisch ondernemer heeft een stal gebouwd waarbij de varkens min of meer zelf bepalen wanneer ze naar een volgende afdeling gaan. Zeugenstal, kraamstal, biggenstal en vleesvarkensstal zijn via poortjes met elkaar verbonden. Voordelen zijn dat de biggen als toom bij elkaar blijven, langer kunnen drinken bij hun moeder en geen stress ervaren tijdens verhuizing naar een andere afdeling. De motivatie van de ondernemer was het realiseren van een stal, waarbij het varken centraal staat.

De ondernemer geeft aan dat deze innovatie leidt tot nieuwe onderzoeksvragen en mogelijk nieuwe innovaties, zoals het chippen van biggen. Het verkrijgen van informatie per dier is gewenst voor goed diermanagement.

Interessant voor gangbaar?

Onderdelen van het familiestalprincipe worden al overgenomen door ondernemers uit zowel de biologische als gangbare sectoren. Om de stal te optimaliseren en breed geschikt te maken voor de sector wordt de familiestal betrokken in het onderzoek Meegroeihuis van het proefbedrijf in Sterksel (zie ook paragraaf 3.4).

Innovaties

Huisvesting in grotere groepen, zeugen los in de kraamstal, werken met biologisch stro, verplichte weidegang zeugen, gesloten bedrijven op één locatie.

Interessant voor gangbaar?

In 2013 moeten ook gangbare zeugen in groepsverband worden gehuisvest. Omdat deze verplichting voor biologisch al veel langer geldt, kan de gangbare sector gebruik maken van de ervaring in de biologische sector. Deze verplichting tot groepshuisvesting geldt echter niet voor kraamzeugen. Zeugen los in de kraamstal is voor veel gangbare varkenshouders ook vele stappen te ver. Zij zien dat de biologische sector nog te veel worstelt met het probleem van het doodliggen van de biggen door de zeug. Wat zij vaak niet zien is dat de sterfte na de speedip veel lager is. De speedip komt ook veel minder voor, omdat in de biologische sector de biggen al vast voedsel krijgen aangeboden als ze ook nog drinken bij hun moeder.

Een aantal jaren terug leek gebruik van stro verplicht te worden voor de gangbare varkenshouderij. Voorlopers uit de gangbare sector toonden toen interesse in het werken met stro door de biologische varkenshouders. Dit heeft zich echter niet doorgezet.

Op een enkele gangbare ondernemer na, tonen gangbare ondernemers geen interesse in uitlooptmogelijkheden voor varkens, laat staan de weidegang. Men vreest een toename van ammoniakuitstoot, ziekten en parasieten en stijging van de kosten.

Diergezondheid

Achtergrond

In de biologische varkenshouderij staat ziektepreventie voorop. Preventief gebruik van reguliere geneesmiddelen en antibiotica is verboden. Uitgangspunt is dat rassenkeuze, voeding, verzorging en leefomstandigheden van de dieren zorgen voor optimale natuurlijke weerstand tegen ziekten (SKAL, 2010). De biologische veehouderij gebruikt liever etherische oliën en kruidenpreparaten dan synthetische middelen om de weerstand te verhogen en ziekten te voorkomen. In principe zijn alle vaccins toegestaan. Binnen de sector is een groot verschil tussen ondernemers om wel of niet van vaccins gebruik te maken.

Innovatie

Een biologische ondernemer denkt vanuit het dier en pakt gezondheidsproblemen ook op dierniveau aan. Bij één of twee zieke dieren krijgen alleen deze dieren antibiotica en wordt niet preventief het hele koppel van antibiotica voorzien. Liever gebruiken de voorlopers helemaal geen antibiotica. Vanuit de biologische sector is daarom ook de vraag ontstaan naar alternatieve geneesmiddelen. Er was met name interesse in het gebruik van kruiden. In 2006 is het project Fyto-v gestart met als concreet product het stalboekje voor biologische varkens met managementadviezen en natuurlijke producten per ziekte (www.fyto-v.nl). Ondernemers die het boekje gebruiken kunnen begeleid worden in de uitvoering. Zowel de toepassingen van de kruiden als de managementmaatregelen voor gezondheid in relatie tot huisvesting, klimaat in de stal, de voeding en hygiëne worden zeer gewaardeerd. Het is nog wel een leerproces.

Interessant voor gangbaar?

Alle mogelijke oplossingen om het antibioticagebruik terug te dringen zijn ook interessant voor de gangbare sector. De samenleving is bezorgd over toenemen-

de resistentie tegen antibiotica. De komende drie jaar zal het antibioticagebruik moeten afnemen met 50% (LNV en VWS, april 2010). De gangbare varkenshouderij wordt gedwongen tot meer aandacht voor preventie van ziekten. Voor een deel lost de gangbare sector dit op door meer te gaan vaccineren of door nog strengere hygiënemaatregelen (SPF). Echter, ook voor de gangbare sector geldt dat gebruik van kruiden in combinatie met goed management bijdraagt aan de diergezondheid. Fytotherapie wordt al door zowel biologische als gangbare ondernemers toegepast.

De interesse vanuit de dierenartsen was er lange tijd niet, maar dat begint nu langzaam toenemen. De voerindustrie is al veel langer geïnteresseerd in alternatieve stoffen, omdat het sinds 2006 verboden is om antibiotica in het voer te mengen.

Innovatie

In Nederland is één biologisch varkensbedrijf met SPF-status en zoveel mogelijk antibioticavrij. SPF betekent *specific pathogeen free* en geeft aan dat de varkens bij aankoop vrij zijn van bepaalde ziekten. Door vaccinatie in combinatie met een heel streng hygiëneprotocol moeten ziektekiemen zoveel mogelijk buiten de deur blijven. De ondernemer werkt ook met fytotherapie. Door deze manier van werken en aangevuld met het opbouwen van natuurlijke weerstand onder andere via goede opname van biest en moedermelk, kunnen de zeugen gewoon in de wei lopen.

Interessant voor gangbaar?

Het innovatieve is de combinatie van biologisch met SPF en dat wekt de interesse van gangbare ondernemers. Welzijn kan samengaan met een hogere gezondheidsstatus. Het is daarom ook interessant voor de biologische sector, maar daar is de interesse nog beperkt.

Dierenwelzijn

Achtergrond

Veel ontwikkelingen uit de eerder benoemde thema's hebben te maken met dierenwelzijn; gezonde varkens in een natuurlijke omgeving. Daglicht in de stal, ruimere hokken, voorkomen van staartbijten en verdoofd castreren zijn ontwikkelingen die in navolging van de biologische sector ook meer aandacht krijgen of hebben gekregen in de gangbare sector. Staartbijten wordt nader toegelicht, omdat dit door zowel biologische als gangbare ondernemers vaak werd ge-

noemd en naar verwachting een steeds belangrijker (maatschappelijk) thema wordt. In de biologische varkenshouderij is het verboden om te couperen. Uit onderzoek (Bracke, 2004) blijkt dat lange staarten één van de risicofactoren voor staartbijten is.

Innovatie

Staartbijten komt ook voor bij de biologische varkenshouderij, maar in mindere mate dan bij gangbare varkenshouderij. De omgeving van de big bepaalt voor een deel het gedrag. Meer ruimte, buitenuitloop en een met stro verrijkt hok dragen bij aan goed gedrag: dat wil zeggen, niet geneigd tot staartbijten. Toch moet ook de biologische ondernemer alert zijn op staartbijten. Twee van de geïnterviewde varkenshouders vertellen dat aan de staart te zien is of het varken zich goed voelt. Als een staart begint te hangen, dan is dat een voorbode van problemen. Een ondernemer moet hierop inspelen door naar de oorzaak te zoeken, dat op te lossen en hiermee problemen, zoals staartbijten, te voorkomen. Oorzaak ligt vaak op het gebied van klimaat, beschikbaarheid van water en voer en management.

Interessant voor gangbaar?

Volgens de nota *Dierenwelzijn* (LNV, 2007) worden pas in 2023 alle ingrepen bij dieren verboden. Geïnterviewde gangbare ondernemers verwachten wel innovaties op het gebied van afleidingsmateriaal en willen dat ook wel toepassen. Tegelijk geven ze aan dat ze niet zullen stoppen met het couperen van de staarten. Het is echter de vraag in hoeverre alleen het toevoegen van speelmateriaal (aangeleerd) bijtgedrag kan voorkomen, als niet de hele omgeving van het dier wordt aangepakt. Gangbare ondernemers die de biologische proefboerderij bezoeken, zijn vaak wel geïnteresseerd in maatregelen die de biologische sector toepast om staartbijten te voorkomen.

Innovatie

Tussenworptijd verkorten: enkele biologische varkenshouders zijn aan het experimenteren met het al insemineren van de zeug tijdens speentijd. Na ongeveer 4 à 5 weken laat de ondernemer een beer langslipen bij de zeug met haar biggen. Als de zeug berig wordt, kan er geïnsemineerd worden. De biggetjes kunnen langer bij hun moeder blijven, want de speentijd kan met minstens twee weken worden verlengd. Daarnaast is er een economisch voordeel omdat de zeug eerder drachtig is.

Interessant voor gangbaar?

Voor het langer laten zogen is bij gangbaar nog weinig interesse. De worpindex is wel belangrijk voor de gangbare sector. Deze ligt in de gangbare houderij al hoger dan in de biologische varkenshouderij. Toch kan de uitkomst van dit experiment ook belangrijk zijn voor de gangbare sector. Er valt veel gezondheids-winst te halen bij het op latere leeftijd spenen van biggen en als dat kan met het op peil houden van de worpindex is dat een voordeel.

Regionale kringloop en grondstoffen

Achtergrond

Het creëren van regionale kringlopen is één van de ambities van de biologische landbouw. Achterliggende motivaties zijn het willen aansluiten bij natuurlijke cycli, het minimaliseren van negatieve effecten op de omgeving en de samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij (Meeusen, 2003). De EU-regelgeving stelt het gebruik van biologische grondstoffen voor voer (100% in 2012) en biologische mest verplicht en geeft aan dat het voer moet bestaan uit grondstoffen die zoveel mogelijk op het bedrijf zelf of in de regio zijn geproduceerd. Het zal heel moeilijk worden om met name voor biggen de juiste samenstelling van voer te verkrijgen uit het huidige aanbod van biologische grondstoffen. Een langere termijn oplossing is dat meer gangbare akkerbouwers overschakelen naar biologische akkerbouw en zo de veehouderij kan voorzien van voldoende voer.

Innovatie

Varkenshouders werken samen met akkerbouwers die hen stro en granen en mais voor de mengvoeders leveren in ruil voor mest. Voorwaarde voor het slagen van deze innovatie is dat de ruil niet alleen vanuit ideologisch oogpunt, maar ook zakelijk gezien voor alle partijen voldoende interessant is. Naast aankoop van voer, verbouwen relatief veel biologische varkenshouders hun eigen voedergewassen om in de voerbehoefte te voorzien.

Voorbeeld is 'Vechtdalproducten': een gesloten keten voor de productie en vermarkting van biologisch (varkens)vlees, waarbij de varkens gevoed worden met gras, graan en mais uit het Vechtdal. Op dit moment komt nog veel voer van drie akkerbouwers in de Flevopolder, omdat nog niet voldoende akkerbouwers in het Vechtdal biologisch produceren. Twee biologische varkenshouders uit het Vechtdal leveren op deze manier hun bijdrage aan het behoud van het Overijsselse Vechtdal, een belangrijke doelstelling van de organisatie.

Een aantal ondernemers uit Brabant wil nog verder gaan met de kringloop gedachte en zijn begonnen met EBIS (ecologische bedrijven in samenwerking). Een zeugenhouder is samen met twee melkveehouders en een geitenhouder een samenwerking aangegaan om een regionaal productiesysteem op te zetten dat is gebaseerd op kringlopen. Dit betekent zoveel mogelijk grondstoffen uit de regio gebruiken met het maximaal benutten van retourstromen en het uitsluiten van gangbare inputs. Het streven is om, met behulp van de voedingsindustrie en de eindconsument, ook biologische retourstromen van de consument in de kringloop op te nemen (Ekoland, 2010).

Interessant voor gangbaar?

Het gebruik van regionale grondstoffen of samenwerking met akkerbouwers wordt door enkele gangbare ondernemers wel interessant gevonden. Dit zijn dan vaak ondernemers die bezig zijn streekproductie, zoals het Beemsterlant's varken of het Livar. Echter, weinig gangbare ondernemers vinden het sluiten van de kringloop belangrijk. De meeste samenwerking tussen varkenshouders en akkerbouwers in de gangbare sector betreft voornamelijk een zo goedkoop mogelijke mestafzet, zonder voer in retour. Of gangbare ondernemers verwerken de restproducten van koekjes- snoep- en broodfabrieken. Een ondernemer gaf aan dat deze fabrieken hier niet over willen communiceren omdat de varkenshouderij een negatief imago heeft.

Interactie met de maatschappij en imago

Achtergrond

Omdat de varkens ook buiten lopen, zijn de varkens zichtbaar voor de burger. Een modderpoel met varkens is voor de burgers zeer aansprekend. Biologische bedrijven laten via open dagen, het inrichten van een bezoekerscentrum of door het aanbieden van logies makkelijker mensen binnen op het bedrijf. Het risico op ziekte-insleep nemen ze voor lief. Dat risico op insleep is juist voor gangbare ondernemers (en sommige grotere biologische bedrijven met een streng hygiëneprotocol) een reden om zeer terughoudend te zijn in het verwelkomen van bezoekers. Daarnaast zijn veel gangbare ondernemers beducht voor de discussie die ze met de (onwetende) burger moeten aangaan. Toch zijn er binnen de gangbare sector steeds meer initiatieven om burgers hun bedrijf te laten zien. Voorbeelden zijn de skyboxen, zichtstallen en acties als het weekend van het varken. Ondernemers zijn zich er steeds meer van bewust dat imago en transparantie van de manier van werken belangrijke factoren zijn. De biolo-

gische sector heeft een goed imago bij diverse maatschappelijke organisaties. De Dierenbescherming belooft biologisch vlees en vleeswaren met drie sterren van haar Beter Leven kenmerk. Dit is de hoogst haalbare score.

Innovatie

Traceerbaarheid en Identificatie van Varkens in de Organische keten (TIVO): om het vertrouwen van de consument in biologisch varkensvlees te behouden of zelfs te versterken, is door De Groene Weg, Nedap¹, IPG² en Wageningen University het project TIVO gestart. Er zijn momenteel drie biologische varkensbedrijven bij het project betrokken. Het doel is een garantiesysteem van herkomst en kwaliteit van biologisch varkensvlees met behulp van elektronische en DNA-identificatie (www.wur.nl/NL/nieuwsagenda/nieuws/P040.htm).

Interessant voor gangbaar?

Een systeem dat herkomst en kwaliteit op individueel dierniveau volledig kan garanderen is voor alle sectoren die producten met een keurmerk leveren interessant. Denk hierbij aan Milieukeur of het Good Farming Starconcept dat straks wordt beloond met één ster van het Beter Levenkeurmerk van de Dierenbescherming.

Ketensamenwerking

Achtergrond

Van alle biologische varkens die geslacht worden, wordt ongeveer 94% geslacht door De Groene Weg (DGW). Behalve dat DGW individuele leveringsovereenkomsten met haar leveranciers heeft, is in 2004 een collectieve samenwerkingsovereenkomst met de Vereniging Biologische Varkenshouders (VBV) opgesteld.

Innovatie

Creatie van een vraaggestuurde markt door samenwerking tussen slachterij met haar varkenshouders. Onderdeel van de collectieve samenwerkingsovereenkomst is dat de VBV en DGW periodiek overleg hebben in het zogenaamde FORUM om vraag en aanbod op elkaar af te stemmen. Ook worden in het Forum de stappen besproken om de keten verder te professionaliseren. In het Forum zitten twee varkenshouders die door de commissie markt van de VBV zijn be-

¹ Bedrijf dat zich bezighoudt met het verzamelen en verwerken van individuele diergegevens door middel van elektronische identificatie.

² Institute for Pig Genetics; kenniscentrum voor fokkerij en KI-programma's.

noemd en twee afgevaardigden van DGW (de salesmanager en de coördinator aankoop varkens). Zij nemen de besluiten en worden daarin ondersteund door een voorzitter en een secretaris. Uiteraard worden door beide partijen de besprekpunten eerst besproken met de 'achterban' voordat beslist wordt. Dit is niet altijd makkelijk omdat, hoewel de belangen van DGW en de ondernemers op de langere termijn overeenkomen, dit op kortere termijn niet altijd het geval is.

Er wordt gewerkt met een quotumsysteem, waarbij de vraag het aanbod reguleert. Er is een wachtlijst om te mogen toetreden tot de keten. De omzetgroei van het laatste jaar maakt het mogelijk dat er sinds lange tijd weer varkenshouders kunnen toetreden.

De ketensamenwerking gaat heel ver: van boer tot bord. Eigenlijk nog verder naar het inputtraject omdat DGW van haar ondernemers een certificaat verlangt over de voerafspraken die zij hebben gemaakt met hun voerleverancier. Ook is er de afspraak om het SKAL-rapport van de individuele bedrijven te verstrekken aan DGW die mogelijke knelpunten aankaart in het Forum. De leden van het Forum kunnen indien nodig de ondernemer of SKAL op de punten aanspreken. De aanvullende eisen die de keten /sector zichzelf op legt, worden op de bedrijven gecontroleerd in combinatie met de IKB-controle. Ook dit rapport wordt bekeken door DGW die, indien nodig, de ondernemer rechtstreeks aanspreekt.

Interessant voor gangbaar?

Samenwerking in de keten en vraagsturing in de markt is interessant voor gangbaar. Het feit dat de biologische sector als eerste een tegenbeweging heeft gevormd voor de gangbare varkenshouderij via productonderscheiding, heeft ook andere ondernemers geïnspireerd. De Hoeve bv, inmiddels Keten Duurzaam Varkensvlees (KDV), is daar een voorbeeld van. Het is een samenwerkingsverband in de varkensketen van varkenshouders tot (keur)slagers, supermarktketen en restaurantketen. Net als DGW omschrijft KDV zich als ketenregisseur. Luisteren naar de vraag van de consument is voor hen belangrijk. KDV kiest niet voor een gesloten marktstructuur. Dat is wel de bedoeling van het nieuwe samenwerkingsverband tussen VION en AH. Het tussensegment-concept (Good Farming Star) kenmerkt zich door ketenregie en vraagsturing, waarmee VION ervaring heeft opgedaan bij de biologische sector.

3.3 Leren van elkaar

Het uitwisselen van kennis en innovaties tussen ondernemers voorkomt dat ondernemers onnodig blijven hangen in oude concepten, terwijl zij kunnen leren van nieuwe duurzame ontwikkelingen. Dit kunnen ontwikkelingen zijn uit zowel de biologische als gangbare landbouw. Of de kennisuitwisseling plaatsvindt, is mede afhankelijk van het fenomeen beeldvorming.

Box 3.1

Om met een grote hoeveelheid informatie om te gaan heeft de mens strategieën ontwikkeld en één daarvan is het indelen van de sociale wereld in categorieën. Hierdoor is het mogelijk om toch een voorspelling te maken van het gedrag en de persoonlijke karakteristieken van andere personen. Hoewel deze beeldvorming van andere groepen ons vaak helpt om met de wereld om te gaan, leidt het soms tot een verkeerde interpretatie van gedrag. Neutraal gedrag kan bijvoorbeeld positief of negatief worden opgevat in de context van de voorkennis (Bless, 2004). Negatieve beeldvorming kan het openstaan voor anderen belemmeren. Dit kan de overdracht van kennis in de weg staan, waardoor beeldvorming zo een negatieve invloed heeft op de uitwisseling van innovaties. Uiteraard kan het ook andersom werken en kan positieve beeldvorming als een magneet werken en daardoor kennisuitwisseling stimuleren.

Weinig kennis bij gangbaar over biologisch

Veel gangbare varkenshouders weten erg weinig van de biologische sector. De optie om zich eens te verdiepen in de biologische landbouw komt veelal niet bij hen op. Tijdgebrek is een belangrijke oorzaak. Ondernemers geven aan dat zij al hun tijd besteden aan de ontwikkelingen die op hen afkomen.

'Wel of niet schaalvergroting', 'Hoe de kostprijs te verlagen?', 'Hoe te voldoen aan de nieuwe normen voor huisvesting, antibioticagebruik en castratie?' zijn voorbeelden van vragen die hen bezighouden.

De huidige situatie in de varkenshouderij is niet heel rooskleurig, waardoor veel varkenshouders nog harder gaan werken en zich weinig tijd gunnen om rond te kijken. Andere oorzaak is dat ondernemers ontwikkelingen veelal pas zien als ze uit de biologische context zijn gehaald. Ontwikkelingen zijn dan meer min of meer door de gangbare voorlopers geaccepteerd, waardoor ondernemers aan informatievoorziening vanuit het gangbare circuit genoeg hebben. Voorbeelden hiervan zijn groepshuisvesting en de ketensamenwerking voor het milieukeurcertificaat. Economische drijfveren of willen vooruitlopen op

toekomstige wetgeving vormen de belangrijkste motivaties om wel of niet ontwikkelingen over te nemen. Gangbare ondernemers denken over het algemeen niet direct aan de biologische varkenshouderij als het gaat om ontwikkelingen ter verbetering van het rendement. Dit heeft te maken met de derde oorzaak: beeldvorming.

Wisselend beeld

Ondanks weinig kennis, komt er na wat doorvragen bij de meeste gangbare ondernemers wel een beeld over de biologische varkenshouderij naar boven. Een aantal ondernemers heeft een positief beeld. 'Een sector die aan de weg timmert en zeker bestaansrecht heeft' is één van de uitspraken. De ondernemers die een positief beeld hebben, overwegen zelf niet om over te schakelen omdat zij heel tevreden zijn over hoe zij hun onderneming vorm geven. Ondernemers geven ook aan een zeer wisselend beeld van de biologische ondernemers te hebben. Deze wisselende beeldvorming komt omdat niet alleen de biologische sector heel divers is, ook de gangbare sector kent grote verschillen. Omdat de ondernemers vanuit hun eigen unieke situatie en visie naar de sector kijken, oordelen ze anders. De rode lijn is echter dat ze vinden dat de biologische varkenshouderij het goed doet als het gaat om: ruimte voor de varkens, antibiotica-gebruik, omgang met de milieulobby en maatschappelijke organisaties. Gangbare ondernemers zijn kritisch over de biologische sector als het gaat om bedrijfshygiëne, diergezondheid, biggensterfte en ammoniakuitstoot. Veel gangbare ondernemers hebben beelden met 'ja, maar':

'De varkens hebben meer ruimte en stro in de hokken en de zeugen zelfs een uitloop naar buiten, maar daardoor zijn belangrijke maatregelen om de gezondheidsstatus te verhogen niet realiseerbaar. Kiemen en kringlopen zijn moeilijker te bestrijden en vormen een infectiegevaar voor de gangbare bedrijven in de buurt.'

'Verhogen van de natuurlijke weerbaarheid is een goed punt en zo min mogelijk gebruik van antibiotica is goed inspelen op wat de maatschappij belangrijk vindt, maar de vaccinatiegraad binnen de biologische sector zal omhoog moeten, want vaccins zijn noodzakelijk om ziektes uit te bannen.'

'Zeugen los in de kraamstal is welzijnsverhogend, maar het sterftepercentage in het kraamhok is daardoor wel hoger.'

'De biologische sector heeft een goed imago, maar hoe zit het dan met de hogere uitstoot van ammoniak en geur door de open stallen?'

Leren van biologisch?

Opvallend is dat de geïnterviewde gangbare ondernemers makkelijker kunnen aangeven wat biologisch van hen zou kunnen leren dan andersom. Ze noemen dan met name het toepassen van hygiënemaatregelen en het niet meer castreren van beerbiggen. Ze geven ook aan dat ze zich niet zo bezighouden met de vraag wat zij van biologisch of biologisch van hen zou kunnen leren. Dit merken ook de adviseurs die op de bedrijven komen. Er is weinig interesse vanuit de gangbare ondernemers in de thema's waar biologisch een voorsprong heeft. Die interesse ontstaat pas als de adviseur relevante voorbeelden aandraagt waar de ondernemer direct wat mee kan. Onder de ondernemers leeft meer de opkomst van het tussensegment en de 'heisa' die sommige maatschappelijke organisaties maken. Ze noemen de acties van Wakker Dier als oorzaak van het niet meer of verdoofd castreren en zien hierin niet een voorlopersrol van de biologische sector. Hoewel de ondernemers meestal aan het einde van gesprek toegeven dat het best mogelijk is om van de biologische sector te leren, vinden ze dat de meeste veranderingen in de sector komen door een veranderde houding in de maatschappij. Voorlopers in de sector staan hier iets anders in, blijkt uit de gesprekken met biologische ondernemers en erfangers. Zij zijn meer geïnteresseerd in de biologische sector, omdat zij altijd op zoek zijn naar ontwikkelingen die zij kunnen toepassen. Het beeld van de Ketten Duurzaam Varkensvlees is dat zij op duurzamere wijze produceren dan de biologische sector.¹

Leren van gangbaar

De biologische sector is zich ervan bewust dat er nog knelpunten binnen de sector opgelost moeten worden. Een aantal van de knelpunten komt overeen met de kritiekpunten genoemd door de gangbare ondernemers. Andere kritiekpunten zijn vooral gebaseerd op beeldvorming uit het verleden of een minderheid van de bedrijven. De beeldvorming van de gangbare sector kan wel een aanknopingspunt bieden voor de biologische sector om het gesprek aan te gaan. De biologische sector kan laten zien hoe de sector met knelpunten omgaat en in gesprek met de gangbare sector komen tot nieuwe inzichten. De ammoniakuitstoot is inderdaad een knelpunt en wordt onder andere aan-

¹ Op 4 januari 2010 maakte KDV bekend dat zij het assortiment verbreden met biologisch varkensvlees door samenwerking met Deli Harmony (Bron: persbericht Ketten Duurzaam Varkensvlees).

gepakt door het beïnvloeden van het mestgedrag van varkens. Gebrek aan hygiëne en diergezondheid is een knelpunt op sommige bedrijven. Echter, veel (grotere) bedrijven hebben een gesloten systeem op één locatie in combinatie met hoge eisen aan de bedrijfshygiëne en het houden van de dieren in leeftijdsgebonden groepen. Uniek is het biologische SPF-varkensbedrijf.

Voor de biologische ondernemers is het belangrijk om te blijven werken vanuit hun biologische principes waarbij het varken als dier centraal staat. Dit laat onverlet dat er ontwikkelingen zijn in de gangbare varkenshouderij die interessant zijn voor de biologische sector.

- *Voer en voederinstallaties*

Kwaliteitsverbeteringen in het voer die in de gangbare sector worden doorgevoerd zijn ook interessant voor de biologische sector. Het is echter soms zo dat deze veranderingen niet ter beschikking komen voor de biologische sector. Dit heeft te maken met de schaalgrootte van de sector (omvang te klein), waardoor het commercieel niet interessant is. De benodigde aanpassingen in de fabriek zijn te duur ten opzichte van de marktvraag. Dat er soms een bepaalde omvang nodig is om innovaties interessant te maken, speelt ook op de bedrijven zelf. Voorbeeld is het installeren van voederstations voor dragende zeugen. Deze automatiseringstechniek vergt een bepaalde schaalgrootte.

- *Klimaatinstallaties*

Ook hier geldt dat de innovaties vooral plaatsvinden in de gangbare sector. De biologische sector kan hiervan gebruik maken om de problemen met betrekking tot fijn stof en uitstoot van geur te verkleinen.

- *Gebruik van kengetallen*

De gangbare sector werkt veel met het managementprogramma Agrovision Varkens. Dit programma levert de ondernemer veel bedrijfskennis en kengetallen op. Langzamerhand maken ook steeds meer biologische ondernemers gebruik van dit systeem, hoewel ook nog veel ondernemers liever bezig zijn met het inhoudelijk veehouderijgebeuren dan met de economische kengetallen van het bedrijf. Het is jammer dat Agrovision in de overzichten voor de bedrijfsvergelijking nog geen splitsing maakt tussen gangbaar en biologisch. Hierdoor is het voor hen lastig te zien hoe ze staan ten opzichte van hun biologische collega's.

- *Niet meer castreren van beerbiggen en houden van beren*

In een gezamenlijke verklaring (Verklaring van Noordwijk, 2007) hebben de partijen in de varkensvleesketen afgesproken dat ze uiterlijk 2015 willen stoppen met het castreren van beerbiggen. Castreren wordt gezien als dier-

onvriendelijk. Verdoofd castreren is een tussenoplossing in het bereiken van het einddoel. Gangbare varkenshouders die produceren bij Keten Duurzaam Varkensvlees (en binnenkort onder Good Farming Star) castreren de beerbiggen nu al niet meer en ervaren dat het houden van beren economisch heel aantrekkelijk is (Bikker, 2010). Beren hebben minder voer nodig, waardoor de voerkosten afnemen. De afzetmarkt is echter nog beperkt tot Nederland. Grote afnemers in Duitsland en Italië accepteren geen berenvlees vanwege het risico op berengeur. Er vindt onderzoek plaats naar de factoren die invloed hebben op dit risico. Ook is er onderzoek naar het gedrag van beren omdat dit afwijkende gedrag kan leiden tot welzijnsproblemen. De biologische sector kan leren van dit onderzoek en de ervaringen van de gangbare ondernemers die al gestopt zijn met castreren.

Het lastige voor de biologische sector is dat de afzetmarkten in het buitenland een verschillende houding aannemen ten opzichte van castratie. De Duitse markt, een belangrijke afzetmarkt voor biologisch vlees, heeft weerstand tegen vlees van ongecastreerde beren. In de VK geldt juist dat biologisch importvlees afkomstig van gecastreerde dieren tot afzetproblemen kan leiden (Hoste, 2009).

Samen leren

Op verschillende gebieden zijn er ontwikkelingen die voor beide sectoren interessant zijn. Een aantal voorbeelden wordt genoemd in de volgende paragraaf omdat de erfgangen daarbij een rol spelen. Twee ontwikkelingen worden hier nader toegelicht:

- *aandacht voor 'positieve' micro-organismen*

Het inzicht groeit dat met darmgezondheid en een goede balans van de darmflora veel gezondheidsproblemen van varkens te voorkomen zijn. Niet alleen het uitbannen van schadelijke kiemen en organismen is van belang. Er kunnen ook micro-organismen met een positieve invloed op de darmflora van het varken in de omgeving worden aangebracht. Hier is nog veel over te leren en te onderzoeken. Bijvoorbeeld; een goede hygiëne is belangrijk op een bedrijf, maar een te sterke focus op hygiëne (reiniging/steriliteit) heeft als gevolg dat ook effectieve micro-organismen uit de omgeving verdwijnen. Een aantal effectieve micro-organismen leeft zelfs van ammoniak waardoor ze kunnen bijdragen aan de vermindering van het ammoniakprobleem. Daarnaast is milieuwinst te behalen omdat door niet méér te reinigen dan noodzakelijk, minder schadelijke stoffen in het milieu worden gebracht. Dit argument spreekt met name de biologische ondernemers aan;

- *aandacht voor vermindering ammoniakuitstoot, geur en stof*
Om uitstoot van ammoniak, geur en stof te verminderen, installeren gangbare varkenshouders luchtwassers. De luchtwassers bieden echter geen oplossing voor het binnenklimaat in de stal. Veehouder en varkens hebben nog steeds te maken met ammoniakdamp. Ook voor de biologische varkenshouderij heeft een luchtwasser weinig zin omdat de stallen natuurlijk worden geventileerd. Beide sectoren zijn gebaat bij innovaties die het probleem in de stal of nog liever bij de bron aanpakken. Sturing op mestgedrag, mest scheiden, drogen en versneld verwijderen uit de stal, voeraanpassingen zijn voorbeelden van maatregelen die in beide sectoren worden toegepast en waar nog veel mee te bereiken valt. Een innovatie uit de gangbare sector is de balansbal. Het balansbalsysteem is een eenvoudig en goedkoop systeem zonder bijkomende negatieve milieueffecten als toename energieverbruik. De ballen zijn gemaakt van duurzaam materiaal. De balansballen liggen in de mestkelder en dichtten het emissievlak af en beperken zo de uitgifte van ammoniak. Het reductiepercentage is nog hoger als het balansbalsysteem wordt gecombineerd met het voeradditief Vevovital.

3.4 Erfgangers als verbindende schakel

Wie zijn het?

Erfgangers zijn personen die regelmatig langskomen bij de varkenshouder. Sommige erfangers maken onderdeel uit van keten, zoals de voerleverancier of de inkoper van de varkens. Andere erfangers verlenen diensten aan de varkenshouder, zoals de dierenarts en bedrijfsadviseur. Voerleveranciers combineren vaak hun verkoop met het verlenen van diensten. Onderzoekers zijn soms erfangers. Vaker komt de ondernemer naar het erf van de onderzoeker (de proefboerderij). Erfgangers kunnen een belangrijke rol spelen in de uitwisseling van kennis.

Verbindende schakel tussen de biologische en gangbare sector

De omvang van de biologische varkenshouderij is voor veel erfangers te klein om volledig voor de biologische sector te werken. Velen werken dus ook gedeeltelijk voor de gangbare sector en/of maken onderdeel uit van een groten-deels gangbare organisatie. Deze erfangers kunnen dus fungeren als een kennisschakel tussen de gangbare en biologische sector en de uitwisseling van innovaties tussen beide sectoren bevorderen. Hier tegen over staat dat

de erfanger zo'n klein belang kan hebben in de biologische sector dat er geen moeite wordt gedaan om structureel kennis op te bouwen die de keten kan benutten.

Belangenbehartiging en bedrijfsadviseurs

Voor veel varkenshouders zijn de dierenarts, voeradviseur en fokkerijspecialist de belangrijkste adviseurs en erfangers. Als er problemen op het bedrijf zijn, dan worden de koppen bij elkaar gestoken en samen met de ondernemer gekeken wat er aan de hand is. Voor de gangbare ondernemers geldt dat het veelal erfangers zijn die niet bekend zijn met de biologische sector. De gangbare ondernemers geven aan dat de erfangers niet echt een aanjagende rol voor veranderingen vervullen. Ze houden eerder de boot af, omdat ze geen financieel belang hebben. Voor een verbindende rol tussen de gangbare en biologische sector zijn adviseurs die zowel bij biologische als gangbare bedrijven komen meer geschikt. Gezien de kleine omvang van de biologische sector, zijn er niet zoveel van die adviseurs. Projecten van de belangenorganisaties kunnen wel die rol vervullen. Het gebeurt nog niet heel vaak. Een voorbeeld is het project *Zicht op gezonde dieren* van LTO en de KNMvD waar men hoopt een biologische veehouder in het project te betrekken zodat ook die kennis en ervaring benut kan worden.

Dierenartsen

De rol van verbindende schakel die dierenartsen zouden kunnen vervullen, is nog heel beperkt. Dit zou zich mogelijk in de toekomst kunnen versterken als de biologische bedrijven in aantal toenemen. Dierenartsen werken steeds vaker in een gezondheidscentrum waardoor de mogelijkheid om onderling kennis te delen of zich te specialiseren wel is toegenomen. De vraag vanuit de biologische varkenshouderij naar specialisten is aanwezig. Zij vinden dat dierenartsen te makkelijk met vaccins of medicijnen als oplossing komen. Het is voor dierenartsen echter nog niet aantrekkelijk om zich geheel te specialiseren in biologisch. De markt is klein en het vraagt van de dierenartsen een andere houding. Over het algemeen hebben dierenartsen voornamelijk gangbare ondernemers en een enkele biologische ondernemer in hun klantenbestand. Zij kunnen dat als nadelig ervaren. Ze moeten voor beide sectoren hun kennis op peil houden, het bezoeken van een (klein) biologisch bedrijf kost meer tijd en de afzet van diergeneesmiddelen is lager.

Het is belangrijk om de blik van toekomstige varkensdierenartsen te verbreden. De Universitaire opleiding Landbouwhuisdieren Praktijk zorgt ervoor dat

studenten ook een kijkje nemen op biologische varkensbedrijven. Echter, in de opleiding voor diergezondheid is nog heel weinig aandacht voor alternatieve geneesmiddelen, zoals kruiden. De Faculteit Diergeneeskunde is geen voorloper op dit gebied.

De beroepsgroep voor dierenartsen (KNMvD) bespreekt ook de biologische varkenshouderij. De wet- en regelgeving voor de biologische sector wordt goed bijgehouden en bekeken of de regelgeving uitvoerbaar is of wat mogelijk beter kan. Er is vanuit de beroepsgroep echter geen regulier overleg met de biologische sector.

Voerfabrikanten en -leveranciers

Twee voerspecialisten van For Farmers en Reudink nemen deel aan de productwerkgroep onderdeel diervoeder van Bioconnect. De bestede tijd aan de werkgroep krijgen ze niet elders vergoed. De bedrijven vinden het belangrijk om het netwerk te onderhouden en informatie uit te wisselen. De voerfabrikanten investeren relatief veel geld in de biologische sector in de verwachting dat het hen niet alleen omzet maar ook kennis oplevert. De bedrijven hebben ook onderling contact, met name over vraagstukken omtrent inkoop en voedselveiligheid.

Biologische voerspecialisten hebben veel contact met hun gangbare collega's. Een biologisch bedrijf maakt bijvoorbeeld onderdeel uit van een gangbaar moederbedrijf en de full-time biologische specialist wordt geacht bijeenkomsten over nieuwe toepassingen in gangbaar voer bij te wonen. Het kan ook zijn dat het bewust beleid van de organisatie is om adviseurs zowel in de biologische sector als in de gangbare sector te laten werken om de kennisuitwisseling te bevorderen. De nutritionist die het biologische assortiment bijhoudt, is over het algemeen een gangbare nutritionist, die biologisch 'erbij doet'. Hij kan dus veel van zijn gangbare ervaring en kennis toepassen op biologisch gebied en andersom. De bedrijven hebben een aparte fabriek voor de productie van de biologische diervoeders. Bedrijven die niet zelf biologisch voer produceren, hebben soms wel biologische ondernemers als klant. Die ondernemers zijn na omschakeling van gangbaar naar biologisch niet van leverancier veranderd.

Grotere voerbedrijven die zijn aangesloten bij een groot internationaal mengvoederbedrijf kunnen voor de biologische sector een voordeel zijn, omdat deze bedrijven de draagkracht hebben om te investeren in innovaties en speciale biologische adviseurs. Ook kunnen deze bedrijven schaalvoordelen halen als het gaat om de inkoop van grondstoffen. De verwachting is dat de biologische grondstoffen aanmerkelijk duurder worden, omdat het een schaars product wordt. De vraag trekt aan, terwijl het (Europese) aanbod beperkt blijft (Hoste,

2010). De biologische sector is niet gebaat bij versnippering van het aanbod van leveranciers. Aan de andere kant geven de biologische ondernemers aan dat zij juist vanwege de voerprijs graag keuze in aanbod willen houden. Voerspecialisten dragen aan dat de voerprijs inderdaad belangrijk is, maar dat een goed voerbeleid de ondernemer meer kan opleveren.

Voorlichtingsmateriaal en informatie over bijvoorbeeld open dagen gaat over het algemeen naar alle klanten, dus ook naar de biologische ondernemers. Daarnaast zijn er aparte nieuwsberichten voor biologisch en een groot bedrijf organiseert één keer per jaar een aparte bijeenkomst voor de biologische sector.

Slachterij en vleeswerkende industrie

Zoals in hoofdstuk 2 beschreven, leveren de meeste biologische varkenshouders aan één slachterij. Deze slachterij, De Groene Weg (DGW), is sinds 2004 een zelfstandig onderdeel van VION N.V. Voor deze internationale onderneming was het verkrijgen van alle aandelen in de DGW een strategische beslissing:

'Via het verkrijgen van een 'organic products competence center' beschikt VION over onderscheidende kennis en expertise over het biologische vleesketen productieconcept. Daarnaast speelt De Groene Weg door intensieve relaties met consumentenbelangenorganisaties en rechtmatige dierenwelzijn ngo's een belangrijke rol in het MVO-beleid van VION Food Group.', aldus de website van DGW (www.dgwbiobusiness.nl).

Voor VION is de biologische sector een toekomstbeeld voor de gangbare sector. Concrete voorbeelden waar de gangbare sector (VION) heeft geleerd van de biologische sector (DGW) zijn:

- het overnemen van het 'biologische' uitbetalingssysteem op basis van spieren spekdikte in plaats van uitbetalen op vleespercentage zoals gebruikelijk was in gangbaar;
- de wijze waarop het tussensegment voor varkensvlees (Good Farming Star) wordt opgezet. Ook hier zijn ketenregie en vraagsturing essentieel.

Andersom profiteert de biologische sector ook van ervaringen en professionaliteit van het grote moederbedrijf. De merkontwikkeling Bio+ is hiervan een voorbeeld. Bio+ is een paraplu-merk voor biologische producten voor het supermarktkanaal om de herkenbaarheid van biologische producten in de supermarkt

te versterken. Biologische ondernemers beamen het belang van een sterke ketenpartner ook omdat samenwerking essentieel is voor zo'n kleine sector.

De coördinator aanvoer biologische varkenshouders die leveren aan DGW over de vloer. Hij onderhoudt contacten met andere erfgoegers, begeleidt onderzoeken, is betrokken bij allerlei projecten rondom de (biologische) varkenshouderij. Door deze functie vervult hij een belangrijke rol in het doorgeven van kennis tussen de biologische ondernemers. Ook zorgt hij voor interactie met zijn gangbare collega's door hen mee te nemen naar een biologisch bedrijf of onderzoeksproject.

Onderzoekers

De proefbedrijven in Raalte en Sterksel werken steeds meer als verbindende schakel tussen de biologische en gangbare varkenshouderij. Ten eerste werken de onderzoekers van beide proefbedrijven vaker samen. Ten tweede ontvangt het 'gangbare' Sterksel ook biologische varkenshouders en het 'biologische' Raalte ook gangbare varkensstudieclubs. Deze gangbare varkenshouders zijn dan met name geïnteresseerd in bigvitaliteit, verdoofd castreren, staartbijten en antibioticagebruik. Onderzoekers die voornamelijk onderzoek vanuit de biologische sector doen, worden ook uitgenodigd door gangbare studieclubs om hun onderzoeksresultaten toe te lichten. Voorbeeld is het onderzoek naar het eiwitgehalte in het voer. Projecten in Sterksel die ook de biologische sector aanspreken zijn: 'jong geleerd, oud gedaan', 'het bij elkaar houden van tomen in plaats van selecteren op gewicht' en het 'meegroeihuis'. In dit laatste project zit de Vereniging Biologische Varkenshouderij ook in de stuurgroep als trekkende partij en zal het onderzoek ook gedeeltelijk plaatsvinden op een biologisch bedrijf. Dit geldt ook voor het onderzoek naar castratie, waar vragen van gangbare en biologische ondernemers beantwoord worden. De onderzoekers ervaren het als grote meerwaarde als vanaf het begin van een onderzoek ook biologische ondernemers in de begeleidingsgroep worden opgenomen of het onderzoek ook op biologische bedrijven wordt uitgevoerd. Gezien de verkoop van het proefbedrijf in Raalte zal dat in de toekomst nog meer gaan gebeuren. Ook de actieve sturing vanuit EL&I op deelname van de biologische sector in onderzoek versterkt dit proces. Deze ontwikkeling kan ook het contact tussen de primaire ondernemers van beide sectoren verhogen. Onderzoekers ervaren dat het onderling contact tussen de ondernemers van beide sectoren nog minimaal is en nog ver van elkaar afzitten in denken en doen. Illustratief is het voorbeeld van een onderzoek naar het niet meer toepassen van een specifiek medicijn. Gezien de lage kosten van het medicijn was er onder de gangbare be-

drijven weinig animo om aan het onderzoek mee te doen. Dit lag anders voor de biologische ondernemers die zo min mogelijk gebruik van medicijnen nastreven en dus gemotiveerder zijn om aan zo'n (gangbaar) onderzoek mee te werken.

4 Conclusies

4.1 Conclusies

Sector

- De biologische sector is binnen de totale varkenssector een zeer kleine sector. De sector is divers door grote verschillen in schaalgrootte tussen de bedrijven en grote verschillen tussen de motieven van de ondernemers.
- Door de hoge organisatiegraad van de sector en wijze waarop de kennisopbouw via Bioconnect is opgezet, zijn er veel mogelijkheden om met en van elkaar te leren en te innoveren. Het feit dat elke ondernemer op eigen wijze zijn idealen probeert te realiseren, kan leiden tot een wat minder open houding dan gewenst is voor een goed leerproces.
- Het is een uitdaging voor de sector om de professionaliteit van de sector als geheel te versterken en alle (soorten) ondernemers hierbij betrokken te houden.

Innovaties

- De betrokkenheid van de ondernemers bij nieuwe ontwikkelingen is hoog. De sector loopt voorop in ontwikkelingen betreffende preventief gezondheidsbeleid (minder antibioticagebruik), aandacht voor bigvitaliteit en goede moedereigenschappen, groepshuisvesting, dierenwelzijn, regionale kringlopen, vraaggestuurde afzet en de interactie met de maatschappij en belangengroeperingen.
- De belangrijkste innovatie betreft het samenwerken in de keten en het op de markt brengen van een duidelijk onderscheidend product in een markt waar dat niet gebruikelijk was.
- Om als sector een onderscheidend product te blijven produceren, zal de sector zijn innovatieve kracht moeten blijven aanwenden ten behoeve van nieuwe ontwikkelingen als klimaat neutraal produceren of bijdragen in biodiversiteit.

Van elkaar leren

- De biologische bedrijven zouden meer van elkaar kunnen leren. De verschillen binnen de biologische sector zijn nog groot als het gaat om het toepassen van hygiënemaatregelen, het reduceren van het sterftepercentage van biggen of het gebruik van antibiotica.

- Veel gangbare ondernemers weten erg weinig af van de biologische sector. Ze zien de biologische sector als een geheel andere wereld en verdiepen zich er ook niet in. Ze hebben genoeg andere zaken die hun aandacht vragen. Voor de meeste ondernemers geldt dat ze ook niet via hun erf-gangers in aanraking komen met wat de biologische sector hen kan bieden. De meeste erf-gangers werken volledig in de gangbare sector.
- De verbinding kan tot stand komen via de voorlopers in de sector die gericht op zoek zijn naar nieuwe zaken en daarbij ook de biologische ondernemers of proefboerderij opzoeken. Ook erf-gangers die zowel in de gangbare als de biologische sector werken, zorgen voor verbinding. In toenemende mate vormen de proefboerderij(en) en onderzoeksprojecten een goede verbindingsschakel tussen biologisch en gangbaar.
- De gangbare sector kan leren van de wijze waarop de biologische sector de nu gewenste maatschappelijke veranderingen al langer hebben ingevoerd.
- De grotere biologische bedrijven passen vaker innovaties toe uit de gangbare sector. Dit zijn innovaties op het gebied van stalklimaat- of voederinstallaties, voerkwaliteit of het gebruik van kengetallen.
- Er zijn voldoende gezamenlijke vraagstukken waar de biologische sector kan optrekken met de gangbare sector; vermindering uitstoot schadelijke stoffen, verbeteren diergezondheid zonder antibiotica.

4.2 Aanbevelingen

Doorbreek beeldvorming en zoek naar overeenkomsten.

De biologische sector vervult graag een voorlopersrol. De gangbare ondernemers zijn veelal niet op de hoogte van ontwikkelingen in de biologische sector en denken dat biologische ondernemers juist van hen kunnen leren. Dit geeft beide sectoren een uitstekend startpunt voor een dialoog over wat ze elkaar te bieden hebben. Een dergelijke dialoog is ook nuttig voor alle partijen die betrokken zijn bij de verduurzaming van de veehouderij, zoals ketenpartijen, erf-gangers, onderzoekers én beleidsmedewerkers van overheden uit de biologische en gangbare werkteerinen.

Overigens is voor de biologische sector de interne dialoog en het verbonden houden van alle (diverse) biologische varkenshouders minstens zo belangrijk gezien de groei van de sector en de noodzaak tot professionalisering.

Betrek elkaar in onderzoek en projecten.

De thema's waarbij de biologische en gangbare sector gezamenlijk kunnen leren, zouden ook gezamenlijk opgepakt moeten worden. Het is goed om de lijn die vanuit het ministerie van EL&I is ingezet om bij onderzoeken zowel gangbare als biologische ondernemers te betrekken, door te zetten. Het heeft voor beide sectoren een meerwaarde en draagt bij aan kennismaking tussen de ondernemers van beide sectoren. Deze kennismaking is onontbeerlijk voor de gewenste verbinding. Belangenorganisaties uit zowel de biologische als gangbare sector zouden hier ook een actievare rol in kunnen spelen door bijvoorbeeld ondernemers uit de andere sector in hun projecten te betrekken.

Benut de verbindende rol van de erfangers

Een aantal erfangers speelt een belangrijke rol in de verbinding tussen de biologische en gangbare sector. Het levert een meerwaarde in kennis op als deze erfangers door beide sectoren, onderzoekers en beleidsmakers betrokken worden bij het voor elkaar krijgen van gewenste ontwikkelingen.

Borgen van voldoende kennisopbouw

Hoewel samenwerking tussen de gangbare en biologische sectoren gestimuleerd moet worden, blijft het voor de biologische sector nodig om zelf haar richting te bepalen en wat is opgebouwd met Bioconnect verder door te zetten. De wijze waarop de kennisopbouw- en verspreiding is opgezet, met deelname van alle betrokken partijen in de keten, lijkt een effectieve manier voor de sector om te innoveren. En daarmee haar rol als kraamkamer van duurzaamheid te vervullen. De biologische keten, het onderzoek en het ministerie zouden hier blijvend aandacht aan moeten geven, passend bij de ontwikkelingen rond de verzelfstandiging van de biologische keten en ieder vanuit zijn eigen rol rond biologische landbouw.

Literatuur en websites

Bikker, A.M., A.C.G. Beldman en N.W.T.H. van den Berkmortel, *Houden van beeren. Praktijkervaringen en cijfers. De Hoeve*. Rapport 2010-035. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2010.

Bio-Monitor, *Jaarrapporten 2006 t/m 2009*. Biologica, Utrecht, 2010.

BioKennis bericht 10, *Varkensvlees, Minder eiwit in biologisch vleesvarkensvoer's winters verlaagt voerkosten*. Wageningen UR en Louis Bolk Instituut, Bericht 10, Wageningen, 2009.

Bless, H., K. Fiedler en F. Strack, *Social Cognition: How individuals construct social reality*. Psychology Press, Philadelphia, 2004.

Bracke, M.B.M., B. Hulsege, L. Keeling en H.J. Blokhuis, 'Decision support system with semantic model to assess the risk of tail biting in pigs, 1. Modelling.' In: *Applied Animal Behaviour Science* 87 (2004), pp. 31-44.

De Boerderij, diverse afleveringen, 2010.

Ekoland 30 (2010) 10, pp. 32-33. Uitgeverij Van Westering bv, Baarn.

Hoste, R., W.H.M. Baltussen en E. Oosterkamp, *Vleesafzet van biologische beeren, een opiniepeiling in Duitsland en het Verenigd Koninkrijk*. Biokennis, LEI-rapport 2009-064, Wageningen UR, Den Haag, 2009.

Hoste, R., 'Prijsontwikkeling van biologische varkensvoerders'. In: *Agrimonitor juli 2010*. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2010.

King, N. en N. Anderson, *Managing innovation and change: a critical guide for organizations*. Thomson, Londen, 2002.

LNV, *Beleidsnota Biologische landbouwketen 2008-2011*. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag, 2007.

LNV, *Nota Dierenwelzijn*. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag, 2007.

LNV en VWS, *Brief aan de Tweede kamer inzake Deskundigenberaad RIVM en reductie antibioticumgebruik van 09-04-2010*. Den Haag, 2010.

Meeusen, M., H. Prins, I. Ennting en P. de Wolff, *Kringlopen in de biologische landbouw*. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2003.

Pigbusiness, Diverse afleveringen 2010.

Skal, *Informatieblad biologisch produceren - veehouderij*. April 2010.

Slobbe, R. en M. Onwezen, *Innovatief van nature? Impact van kennis uit de biologische sector*. Rapport 2009-087. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2009.

Topigs, *Factsheets biggensterfte en biggenvitaliteit*. Brief aan de minister van LNV, 18 juni 2009.

Websites

www.bioconnect.nl

www.dgwbiobusiness.nl

www.duurzaamvarkensvlees.nl

www.fyto-v.nl

www.smk.nl

www.varkens.nl/alg/documents/KernpuntenGoodFarmingStar.doc

www.wur.nl/NL/nieuwsagenda/nieuws/P040.htm

Verklaring van Noordwijk

www.nvv.nl/art_images/verklaring_van_noordwijk_29-11-2007.pdf

Het LEI ontwikkelt voor overheden en bedrijfsleven economische kennis op het gebied van voedsel, landbouw en groene ruimte. Met onafhankelijk onderzoek biedt het zijn afnemers houvast voor maatschappelijk en strategisch verantwoorde beleidskeuzes.

Het LEI is een onderdeel van Wageningen UR (University & Research centre). Daarbinnen vormt het samen met het Departement Maatschappijwetenschappen van Wageningen University en het Wageningen UR Centre for Development Innovation de Social Sciences Group.

Meer informatie: www.lei.wur.nl

